

Мистецтвознавство

УДК 783.2

Сипа Михайло Григорович

*викладач кафедри народних музичних інструментів та вокалу
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка*

Сыпа Михаил Григорьевич

*преподаватель кафедры народных музыкальных инструментов и вокала
Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко*

Sypa Mykhailo

*Teacher of the Department of Folk Musical Instruments and Vocals
Drogobych State Pedagogical University named after Ivan Franko*

**ОСОБЛИВОСТІ РЕЦЕПЦІЇ БОГОСЛУЖБОВОГО СПІВУ
РЕГЕНТОМ ТА ВОКАЛИСТОМ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ
ОСОБЕННОСТИ РЕЦЕПЦИИ БОГОСЛУЖЕБНОГО ПЕНИЯ
РЕГЕНТОМ И ВОКАЛИСТОМ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ
RECEPTION SPECIFICS OF CANTOR AND VOCALIST
LITURGICAL SINGING. COMPARATIVE ASPECT**

Анотація. Статтю присвячено розкриттю специфіки творення та сприйняття Богослужбового співу. Зосереджено увагу на функціях та обов'язках регента як керівника та організатора церковного хору у процесі співпраці з хористами (учасниками церковного хору). Розкрито фактори, що впливають на відтворення Богослужбового співу хористами. Деталізовано особливості діяльності регента в порівнянні з диригентом, з одного боку, та солістів світського і церковного хорів, з іншого. Підсумовано, що домінуюча роль у цілісності бачення музичного образу під

час Богослужбового співу відведена регенту, тоді як хористи покликані проінтерпретувати та втілити цей образ.

Ключові слова: Богослужбовий спів, регент, вокаліст, реценція, інтерпретація.

Аннотація. Статтю посвячено раскрытию специфики создания и восприятия Богослужбного пения. Сосредоточено внимание на функциях и обязанностях регента, как руководителя и организатора церковного хора в процессе сотрудничества с хористами (участниками церковного хора). Раскрыты факторы, влияющие на воспроизведение Богослужбного пения хористами. Детализировано особенности деятельности регента по сравнению с дирижером, с одной стороны, и солистов светского и церковного хоров, с другой. Подведено итог, что доминирующая роль в целостности видения музыкального образа во время Богослужбного пения отведена регенту, тогда как хористы призваны проинтерпретировать и воплотить этот образ.

Ключевые слова: Богослужбное пение, регент, вокалист, круглосуточно, интерпретація.

Summary. The article is dedicated to the creation and reception particularities of liturgical singing. The attention is payed to functions and duties of a cantor as a leader and an organizer of choir in the process of cooperation with choristers (members of choir). We highlighted the factors that influence singing reproduction by choir. The cantor's activity specifics in comparison with kapellmeister, on the one hand, and secular and liturgical soloists, on the other, are circumstanced. It is summarized that the predominant role in integral vision of musical image during liturgical singing is assigned to the cantor, and the choisters' aim is to interpret and embody this image.

Key words: liturgical singing, cantor, vocalist, reception, interpretation.

Богослужбовий спів – це співана молитва, якісне творення образу якої вимагає глибокого аналізу таких її граней як словесно-інформативна, теологічна, літургійна, музично-виразова, практична, організаційна та психологічна в контексті їхньої взаємодії. Активними учасниками молитовно-творчого процесу під час Богослужбового співу постають регент та хористи, котрі є носіями сприйняття, осмислення та розуміння взаємодії й взаємовпливу вищезазначених складових.

У одному з наших попередніх досліджень йшлося про процес вдосконалення церковного Богослужбового співу, в якому задіяні чотири суб'єкти творчо-виконавського спрямування, які створюють відповідну квадроаду [1]. У цій розвідці зосередимо увагу на одній зі складових вказаної квадроади, осердям якої є регент, хористи та солісти (вокалісти), оскільки саме їхнє сприйняття кожного разу потребує особливої уваги, осмислення і, відповідно, готовності до нового бачення та відтворення словесно-музичного образу. Йдеться передусім про те, що і керівник церковного хору, і самі хористи мають своє бачення музичного образу, яке не перебуває в статиці, а здатне модифікуватися. Так, на одному Богослужінні більш вдумливо виконується одна частина, на іншому – глибиною осмислення характеризується друга. Як відомо, на регента та на кожного хориста зокрема, можуть впливати багато життєвих ситуацій як поза храмом, так і під час самого виконання Божественної Літургії, чи інших Богослужінь, котрі, в тій чи іншій мірі, матимуть вплив на його увагу, уяву, швидкість реакції, а також побудову внутрішнього бачення (ще не озвученого) образу, тієї чи іншої молитви чи якогось фрагменту Богослужіння.

Сама структура Божественної Літургії є специфічною з точки зору багатьох аспектів, це:

- духовний (спілкування з Творцем);
- літургійний, котрий включає в себе таїнства;

- структурний, що складається з певної послідовності логічно пов'язаних частин (сталих і несталих);
- календарний (в залежності від дня у році відбуваються зміни у послідовності виконання деяких частин у Літургії (гласів, кондаків, прокіменів), рухомі і нерухомі свята, їхній збіг на один день, пріоритетність виконання тієї чи іншої частини згідно з ієрархією святих і т. д.);
- мовний, коли деякі із частин виконуються поряд із сучасною літературною мовою на церковно-слов'янській, а іноді, скажімо, на архієрейській Службі Божій і грецькою («Аксіос», «Кирие Елейсон»);
- відхилення у паралітургійні образи пісень (перед початком Божественної Літургії, під час Євхаристії, при завершенні Божественної Літургії),
- частини Богослужіння написані різними авторами (композиторами);

Уміння абстрагуватися та зосередити свою увагу на виконанні Богослужіння – це велика праця насамперед над самим собою. Регент повинен розуміти, що найкраще переконання для хориста (соліста) – це власний приклад. Тому, на кожній репетиції церковного хору варто працювати не лише над музичними творами, а й психологічно готувати хористів та вокалістів до вміння «перенастроїтися» й допомогти виробити впевненість в собі під час Богослужбового співу. Протягом Богослужіння регент повинен виконувати не лише керівну та організаторську функцію у хоровому співі, але й слугувати надійною моральною опорою для кожного учасника цього хору.

Як засвідчує практика, здебільшого на велелюдних Богослужіннях, а це, як правило, на такі великі церковні свята як Різдво Христове, Воскресіння Христове, храмовий празник, а також при відправі Архієрейської Служби Божої, коли на спів церковного хору покладається велика відповідальність та звертається особлива увага, можуть траплятися

різні непередбачувані ситуації. Власне до таких та багатьох інших випадків має бути готовий регент і нагадувати про це хористам, багато з яких, в такі моменти, дуже хвилюються.

Зв'язок між регентом і хористами є особливим. Процес, без якого неможливе якісне виконання Богослужіннь, відбувається вкрай глибоко. Внутрішній діалог між регентом і хористами з часом викристалізовується настільки, що хористи не те, що розуміють кожен жест чи міміку регента під час диригування, а й інколи інтуїтивно відчують його вказівки. Наведемо приклад з власного досвіду: регент, завершивши диригувати однією частиною Богослужіння, перед початком наступної (в іншій тональності) перебував під впливом роздумів (що вдалося, і що необхідно вдосконалити). В якусь мить він зрозумів, що мав подати настройку хорів, але виходячи із темпу та образу Літургії, було очевидно, що в той момент це означало вивести і хор, і усіх мирян із богоговійного стану. Тоді регент, почувши внутрішнім слухом розклад акорду (по вертикалі) нової тональності без озвучення настройки, немовби поглядом і впевненим жестом рук передав внутрішнє почуття звучання хору, і хор вступив безсумнівно точно у потрібну тональність. Такі явища не поодинокі. Можливо, це відчуття на інтуїтивному рівні, або такий вигляд вираження обличчя і постави регента, котрий просто ментально настроює хор на потрібний лад та тональність. Ще один випадок: після понад трьохмісячної перерви роботи із хором (а вона була продиктована карантинном, зумовленим пандемією коронавірусу) хористи під керівництвом регента відспівали Богослужіння якісно і бездоганно.

Під час великих свят, особливо храмових празників, побутує звичка священнослужителів запрошувати до себе настоятелів інших храмів. Кожному з них, попередньо домовившись або безпосередньо під час Літургії священник ввіряє ту чи іншу частину проведення Богослужіння

(спів ектеній, читання Євангелія, виголошення проповіді). Інколи ситуація ускладнюється або спрощується присутністю диякона чи архідиякона.

У багатьох церквах, в знак поваги запрошують прилучитися до виконання дяків та хористів з інших церков. Звичайно, що це гарний християнський жест, але й додаткові труднощі як для регента церковного хору, так і для самого запрошеного, адже ця людина не ознайомена із усіма нюансами саме такої редакції Божественної Літургії і саме під керівництвом цього регента. На регента у таких випадках покладається відповідальність щодо цілісного бачення церковного співу під час Богослужіння.

Диригент, на відміну від регента, якої б складності твором він не диригував, завжди відчувається прогнозовано. Регента при диригуванні церковним хором «супроводжує» непередбачуваність: то дяк, співаючи тропарі, кондаки чи прокімен змінить тональність, в якій щойно співав хор, несвідомо перестроюючи деяких хористів у свою тональність, то священник перейде на інше звуковисотне розташування ладу. Інколи, під час заміни пароха, інші священники теж співають у своїх тональностях, що, своєю чергою, може створити додаткові незручності та ажіотаж особливо серед аматорських церковних хорів. Поодинокими тут є варіанти переходу у тональність хору або консонуючу до неї. У таких випадках регенту доводиться активно працювати, даючи настройки хору практично перед кожним замахом, і передусім, коли йдеться про хористів, яким важко за допомогою внутрішнього слуху втриматися в основній тональності.

Ще по-іншому виглядає ситуація при намаганнях «підстроїти» хор під спів священника. Це може вийти фрагментарно і лише у тих місцях Богослужіння, де діапазон хору не надто широкий. А якщо твір із ширшим діапазоном, то доведеться давати настройку або вищу (щоб облегшити звучання низьким голосам), що може негативно позначитися при високій теситурі високих голосів (фізична неможливість озвучити високі ноти), або нижчу (щоб облегшити звучання високим голосам), тоді подібна ситуація

трапляється неодмінно із низькими голосами на низькому регістрі. Часта зміна тональності навіть поза межами одного твору (не допускаючи категорично її зміни в одному творі) негативно впливає не лише на хористів як виконавців церковного співу, а й на усіх присутніх на Богослужінні. Подібні випадки можемо спостерігати під час храмового свята, коли на Божественній Літургії присутні одночасно багато священників, і кожен з них співає у «своїй тональності». Вкрай гостро це відчувається в моменти одночасного співу священників (наприклад, під час приготування Святої Тайни Євхаристії).

Досвід регентури засвідчує потребу закріплення зручної сталої тональності при розучуванні Богослужбових музичних творів. Далі одним із нелегких завдань регента залишається втримати цю тональність до безпосередньої потреби переходу в іншу.

Вдамося до кореляції церковного хору та регента з професійним хором та диригентом. У світських хорах термін «вокаліст» означає співець, котрий володіє вокальною технікою певного типу і створює за її допомогою художні образи [2]. У церковному варіанті це, загалом, народний, або класичний спів хористів. Також до вокалістів відносяться співаки класичних (професійних) хорів. Учасниками народних, а саме церковних хорів здебільшого є аматори і лише зрідка професійні вокалісти.

У професійних хорах вокалісти поділяються на хоровиків та солістів. Соліст відрізняється здебільшого потужністю та рухливістю тембру голосу, широтою діапазону тощо. На нього покладене завдання підкреслити красу вокального виконання. Також звернімо увагу на розташування хористів та солістів на сцені під час співу. Хористи стоять на задньому плані, посередині – оркестр, перед ними – диригент, а солісти часто виходять на передній план, іноді випереджуючи позицію диригента. Усе це розраховано на те, щоб справити якнайбільше враження на публіку.

Повернемося до церковного хору, а точніше до ролі регента та соліста-вокаліста. Навіть якщо будемо аналізувати професійних регентів та солістів церковного хору із професійним (фаховим) рівним виконанням, то побачимо наступну ситуацію і градацію: візуально церковний хор видно лише частково священникові. Навіть якби регент вивів соліста на передній план, то тільки із однією метою, щоб було краще чути.

Якщо при виконанні світської музики соліст довільно вибудовує музичний образ, а диригент із оркестром та хором акомпанують йому, у Богослужбовому співі така практика неприйнятна, тому що впливає на відтворення образу. Так, соліст, заспівавши, наприклад, звук із ферматою, не може довільно перебільшувати тривалість її звучання, ніж замислено тут регентом, бо відбудеться конфлікт інтерпретацій регента і вокаліста, а це вже означає втрату загального образу молитовності музичних Богослужбових творів.

Підведемо підсумок, що, керуючись величезною низкою вимог щодо підбору твору для Богослужіння, регент повинен не тільки бачити (на нотах) такий видимий потенціал музичного твору як задум і витвір композитора, але й межі можливостей його інтерпретації і регентом, і хоровим складом з метою досягнення величі та глибини відтворення Богослужбового співу. Протягом самого Богослужіння регенту необхідно швидко реагувати, переключатися з однієї частини твору на іншу, з твору одного композитора на твір іншого, намагаючись не втратити стан піднесення, з яким хор виконує Службу, а при потребі підтримати певного хориста, а інколи в ході співу внести необхідні правки. Тому, власне регент відповідальний за цілісність бачення церковного співу під час Богослужіння. Хористам відводиться завдання передати образ відповідно до задуму, що пропонується.

Література

1. Сипа М. Музичні твори Богослужбового призначення: специфіка відтворення / Михайло Сипа // Мистецька освіта та естетичне виховання молоді. (Ч.1). Полтава, 2018. С. 66–69.
2. Юцевич Ю. Є. Музика: словник-довідник / Ю. Є. Юцевич. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 352 с.